

УДК 342.72/73:007

В. В. Гайтан

МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Актуальність. Інформаційні права і свободи займають особливе місце в системі прав людини і громадянина. Саме інформація визначає межі зв'язку між громадянином і державою, виконуючи при цьому важливу соціальну, економічну, політичну, культурну, духовну роль у житті індивіда, суспільства і держави. У міжнародному законодавстві існує система нормативно-правових актів, що закріплюють інформаційні права людини. Найбільш значущими з них є: «Загальна декларація прав людини» від 10 грудня 1948 р. (ст. 2, ст. 11.1, ст. 12, ст. 19 і багато інших), «Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основних свобод» від 4 листопада 1950 р. (ст. 10.1, 10.2 та ін.), «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» від 19 грудня 1966 р. (ст. 4.1, 4.3, ст. 17.1). Для розкриття сутності інформаційних прав і їх обсягу є доцільним звернення до судової практики Європейського суду з прав людини, адже застосування норм «Європейської конвенції про захист прав і основних свобод 1950 р.» як норм прямої дії дозволило створити певні принципи і прецеденти, що визначають ступінь допустимого втручання держави в інформаційну сферу.

Метою дослідження є розкриття поняття інформаційних прав людини і визначення їх місця в системі поколінь прав людини.

Стан дослідження проблеми. Також існують праці українських та закордонних вчених, таких як: Г.П. Білан, Д.А. Бучковська, Б.А. Кормич, О.В. Кохановська, Г.М. Красноступ, О.М. Савельєв та інші, в яких розкриваються юридичні засади інформаційних прав людини. Слід відзначити, що інформаційні права стали предметом розгляду з точки зору філософії та теорії права. Але існує нагальна потреба у всебічному філософсько-правовому дослідженні інформаційних прав у системі прав людини.

Як зазначає Б.І. Шенкман, «у сучасному науковому дискурсі постулюється теза, що інформація за своїм обсягом і важливістю є продуктом, який можна порівняти з усіма іншими продуктами нашої цивілізації. Від її запасів та впорядкованості залежить спосіб розв'язання тієї чи іншої проблеми. Тобто вона є тим первинним продуктом, який потрібно переробити для отримання інших продуктів» [1, с. 117]. Таке твердження є досить дискусійним, але при цьому роль інформації в сучасному суспільстві важко переоцінити. Це і дало можливість ряду дослідників розробити концепцію інформаційного суспільства.

Поняття інформації, що є абстрактним і багатограним, розглядається в різних аспектах: в правовому, філософському, математичному, фізичному, економічному та ін. Ю.І. Черняк зазначає, що «інформація – це не річ, це й не атрибут речей чи явищ. Говорити про інформацію, яка міститься в якомусь економічному документі, який розглядається сам по собі, так само безпідставно, як і про інформацію, яка міститься в якійсь картині, на яку ніхто не дивиться. Правомірно користуватися поняттям інформації тільки у тому випадку, коли ми маємо справу з си-

стемою: більше того, інформація є невід'ємною частиною цієї системи» [2, с. 21]. Як зазначає Р.Б. Тарасенко, «не можна навести коректне наукове визначення інформаційних правовідносин: інформаційні правовідносини – це соціальні відносини, врегульовані нормами різних галузей права, що виникають в усіх сферах життєдіяльності людей у процесі обігу (збирання, зберігання, використання і поширення) певної інформації, що має відповідну суспільну значимість» [3, с. 512]. Поняття інформаційних прав має багатоаспектне наповнення.

У свою чергу, збирання інформації – це набуття, придбання, накопичення документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою. Зберігання інформації – це забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв. Використання інформації – це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Поширення інформації – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації. М.М. Рассолов стверджує, що «інформаційні відносини поділяються на активні та пасивні дії, посередницьку інформаційно-правову роботу, допоміжні інформаційні дії, організаційні майнові та немайнові правовідносини» [4, с. 128]. На думку В.Н. Лопатіна, «інформаційні відносини можна поділити згідно з «найпростішою формулою: виробництво – розподілення – споживання – виробництво» [5, с. 176]. В правовій літературі зазвичай виділяють три покоління прав людини. Перше покоління – це особисті або природні права (іноді їх ще називають «негативні права») – право на життя, особисту недоторканність, на ім'я і т. д. Друге покоління (так звані «позитивні права») зазвичай пов'язують з системою політичних, культурних і соціально-економічних прав людини. До третього покоління відносять колективні права, тобто ті, здійснення яких неможливе окремим індивідом, наприклад, право на національний суверенітет та державну незалежність, право на мир і т. д. Правове закріплення кожного нового покоління прав людини є своєрідною відповіддю на трансформації в соціальній та світоглядній реальності. У сучасному суспільстві, яке небезпідставно називають інформаційним, проходить складний і багатогранний процес становлення четвертого покоління прав людини, до якого слід віднести і інформаційні права. Їх становлення, як і становлення інформаційного права як самостійної комплексної галузі права в правових системах різних країн, є наслідком виникнення інформаційних відносин як особливого виду суспільних відносин, що вимагають правового регулювання. Наприклад, на думку П.М. Рабіновича, «інформаційні відносини – це суспільні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави в процесі отримання, використання, поширення та зберігання інформації, тобто в процесі реалізації інформаційних прав суб'єкта. Об'єктом інформаційних відносин буде певне соціальне благо, заради якого суб'єкти вступають в ці правовідносини, а саме, – інформація» [6, с. 29].

Федеральний закон Німеччини в цій галузі був прийнятий у 1977 році і переглянутий у 1990-му у зв'язку з розвитком телекомунікаційних технологій. Варто зауважити, що всі 16 федеральних земель мають власні закони про захист персональних даних, відповідно до яких у кожній землі призначається комісар з питань захисту персональних даних, який здійснює нагляд за використанням цих даних

неурядовими організаціями та приватними особами. Головною метою Федерального закону є захист особи від посягань на недоторканність його приватного життя шляхом використання його персональних даних [7]. Закон Франції про інформатику, картотеки та свободи, прийнятий також 1978 року, охоплює всі питання щодо дій з персональними даними як в державних, так і в приватних установах, стосується як комп'ютерних, так і рукописних баз даних. Нагляд за дотриманням закону покладається на Національну комісію з інформатики та свобод, яка є адміністративно незалежним органом. Однак даний закон регулює механізми захисту даних, що стосуються лише фізичних осіб. У засіданнях комісії бере участь комісар уряду, який призначається прем'єр-міністром. [8]. У 1984 році у Великобританії був прийнятий «Акт про захист персональних даних», яким здійснюється захист персональних даних, що оброблюються автоматизованими системами. Основними організаційно-правовими механізмами системи захисту даних у Великобританії є ведення реєстру користувачів даних, баз персональних даних і осіб, які надають послуги у сфері захисту персональної інформації, адміністративне і судове оскарження, перевірка та контроль діяльності з персональними даними. Законом вводиться інститут Уповноваженого з питань захисту персональних даних, посади міністра, реєстратора, а також утворюється Суд з захисту даних [9]. В Росії сферу захисту персональних даних регулюють кілька нормативних актів: закон про інформацію персонального характеру, положення Трудового кодексу щодо захисту персональних даних працівника, закон про індивідуальний (персоніфікований) облік в системі обов'язкового пенсійного страхування. Спробу комплексного та повноцінного регулювання даного питання було зроблено в 2006 році шляхом прийняття закону про персональні дані. Даний закон досить лаконічний, у більшості випадків вдало розвиває норми Європейської конвенції про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та їх вільним обігом [10]. Швеція була однією з перших країн, яка розробила на законодавчому рівні механізми захисту приватної інформації. У 1973 році був прийнятий Закон про охорону даних, який регулює всі проблеми, що відносяться до інформації приватного характеру. Однією з головних вимог даного закону є те, що на створення будь-якої автоматизованої системи приватних досьє необхідно отримати ліцензію від Ради по контролю за даними, яка є незалежною, на яку покладено втілення положень закону в життя. Ще один важливий принцип закріплює широке право кожної особи на доступ до інформації стосовно самої себе, тобто будь-який громадянин має право знати весь обсяг відомостей про нього та переконатися, що ці відомості достатньо точні та повні.

Розглядаючи проблему правового регулювання обробки персональних даних в США, можна виділити документ Code of Fair Information Practice, прийнятий у 1973 році Державним департаментом здоров'я та освіти, принципи якого були поширені на всі системи обробки персональної інформації. Ці принципи включали в себе такі положення: не повинно існувати секретних баз з персональними даними, повинні бути визначені методи, що дозволяють окремим громадянам попередити використання інформації в інших цілях без їх згоди, визначені механізми, які дозволили б громадянам перевіряти, яка інформація приватного характеру містить-

ся в базах даних і як вона використовується, розроблені методи, що дозволяють відкоригувати приватну інформацію [11].

У таких країнах, як Австрія, Німеччина, Канада, Нідерланди, Норвегія, Сполучені Штати Америки, Франція, Швеція, свобода вираження думок закріплена письмово в конституціях цих країн. Такого положення немає у Великій Британії й Австралії. Законодавці цих країн стверджують, що свобода вираження думок гарантована в їхніх неписаних конституціях. У Німеччині й Іспанії вважається, що представники преси мають більші, ніж хто-небудь, права збирати й поширювати інформацію. Ці права є наслідком особливої ролі засобів масової інформації у формуванні суспільної думки й служінні суспільним інтересам. У деяких країнах на уряд покладено обов'язок підтримувати свободу засобів масової інформації і плюралізм думок відповідно до положень Конституції (Нідерланди, Швеція) або із судовим тлумаченням (Франція, Німеччина). Найбільше захищено свободу засобів масової інформації у Конституції Швеції. Конституція Швеції гарантує всім громадянам «у їхніх відносинах із державною службою... вільне одержання будь-якої інформації або можливість ознайомитися з іншими думками» [12]. Австрія, Австрія, Канада, Німеччина і США – країни з федеральним державним устроєм. В Австралії, Канаді і США основні закони, що стосуються засобів масової інформації, включаючи закони про наклеп і втручання в приватне життя, – закони суб'єктів федерації. В Австрії федеральний уряд має всі повноваження при вирішенні питань, пов'язаних із засобами масової інформації. У Німеччині питання, пов'язані з наклепом і втручанням у приватне життя, регулює федеральний закон, у той же час інші питання, пов'язані з масовою інформацією, вирішуються на рівні законодавств земель. У Німеччині існує думка, відповідно до якої всі питання, що стосуються преси, мають вирішуватися федеральним урядом, щоб звести до мінімуму складності, що виникають через поділ повноважень. Ця думка стає все більш поширеною, особливо у зв'язку із загальним прагненням до однаковості законів про засоби масової інформації в Європейському Союзі. В Австрії, Канаді, Франції, Німеччині, Іспанії і США суди можуть визнавати деякі закони неконституційними і, таким чином, недійсними. Австрія, Франція, Німеччина й Іспанія мають окремі конституційні суди. Конституційні суди Австрії і Франції можуть приймати рішення лише із загальних конституційних проблем; суди Іспанії й Німеччини можуть також розглядати скарги про порушення Конституції. У США і Канаді всі суди зобов'язані виходити з конституції й ігнорувати закони, що вважають неконституційними. Федеральні верховні суди обох країн – кінцевий арбітр у розгляді питання про відповідність федеральних законів конституціям і кінцевим тлумаченням Конституції. Хоча Норвегія і Швеція не мають окремого конституційного суду, суди на кожному рівні мають право не застосовувати законодавство, яке вони вважають неконституційним, і звертатися до Конституції в прецедентах з урядом і приватними особами. В Австралії, Нідерландах і Великій Британії цілком поважають принцип парламентської переваги. Суди можуть визнати такими, що не мають сили, рішення державних органів, оголосивши їх неконституційними, тим самим гарантуючи дотримання конституційних прав у суперечках між приватними особами. Через очевидну конституційну важливість свободи преси право, що регулює

ці питання, у більшості країн будується скоріше на основі прецеденту, ніж на законах [13, с. 663].

Інформаційні права мають безпосередній вираз у конституційних гарантіях свободи слова та доступності інформації для кожного громадянина. Реалізація цих прав у практичному вимірі передбачає дотримання двох базових принципів: 1) свобода публічних висловлювань незалежно від їхнього політичного змісту; 2) забезпечення безперешкодного отримання громадянами повної та неупередженої інформації. Нормативно-правовим фундаментом інформаційного законодавства України є ст. 34, а також низка інших (10, 15, 17, 23, 28, 29, 31, 32, 40, 50, 53, 54, 55, 57) статей Конституції України. Крім того, в основу галузевого законодавства покладені п'ятнадцять фундаментальних законів і великий обсяг нормативних актів. За підрахунками фахівців кількість законів України, якими регулюються суспільні відносини, які стосуються сфери інформації, досягла більш ніж 260. Серед них є: Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., Закон України «Про Концепцію державної інформаційної політики» від 11.01.2011 р., Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р., Закон «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 р., Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» від 10.01.2002 р., Закон України «Про інформаційні агентства» від 28.02.95 р., Закон України «Про державну статистику» від 17.09.1992 р., Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 р., Закон України «Про рекламу» від 3.07.1996 р., Закон України «Про захист прав споживачів» від 15.12.93 р., Закон України «Про національний архівний фонд і архівні установи» від 24.12.1993 р., Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» від 27.01.1995 р., Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.94 р. та інші. До міжнародних нормативно правових актів, що пов'язані з інформаційними правами, можна віднести такі: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенція Ради Європи про захист людини і основних свобод (Рим 4 листопада 1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 р., Резолюція Європарламенту «Про захист прав особи у зв'язку з прогресом інформатизації» від 1979 р.

Будучи галузевими правами, інформаційні права відіграють досить вагомую роль у цивільному праві, господарському, кримінальному, адміністративному, трудовому та інших галузях. Наприклад, цивільне правовідношення, об'єктом якого є інформація (далі – інформаційне цивільне правовідношення), також складається з інформаційних цивільних прав і обов'язків, причому останні можуть бути активними або пасивними. Суб'єктивні інформаційні цивільні права і обов'язки взаємопов'язані, їх здійснення залежить від способів реалізації. Потрібно також вказати, що суб'єкти інформаційних цивільних правовідносин діють на власний розсуд. Поведінка їх повинна відповідати закону, договору і звичаям ділового обороту.

Висновки. Інформаційні права – це невід'ємна частина буденного життя кожного громадянина нашої держави. Можна вважати, що право на інформацію – це право на гідні умови життя в сучасному суспільстві. Досвід зарубіжних країн у сфері інформаційних прав людини демонструє, що Україна потребує створення цілісної системи інформаційного законодавства, яке відповідало б нормам міжнародного

права. Інформаційні права в системі поколінь прав людини перебувають в процесі свого становлення та потребують не лише законодавчого закріплення, а й широкого філософського осмислення їх сутності для подальшого впровадження в систему прав людини. Таким чином, вивчення Україною міжнародного досвіду щодо правових механізмів регулювання захисту інформаційних прав людини та врахування основних принципів щодо організації заходів стосовно контролю за виконанням законодавства в цій галузі дозволило б привести у відповідність до стандартів ЄС вітчизняні закони та підзаконні акти з тим, щоб втілити їх в життя в інтересах українських громадян.

Література

1. Шенкман Б.И. Духовное производство и его своеобразие / Б.И. Шенкман // Вопросы философии. – 2006. – № 12. – С. 117–122.
2. Черняк Ю.И. Разработка системы экономической информации / Ю.И. Черняк. // Системы экономической информации / – М., 1967. – С. 21.
3. Тарасенко Р.Б. Інформаційне право : навчально-методичний посібник / Р.Б. Тарасенко – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 512 с.
4. Рассолов М.М. Информационное право: анализ и решение практических задач / М.М. Раммолов. – М., 1998. – 128 с.
5. Бачило И.Л., Информационное право: Учебник / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 176 с.
6. Рабінович П.Н. Приватне та публічне в природному праві та українському законодавстві / П. Н Рабінович // Юридична Україна. – 2004. – № 6. – С. 27–33.
7. О защите данных : Закон земли Гессен (ФРГ) 1970.
8. О дальнейшем развитии обработки данных и защиты данных : Федеральный закон ФРГ от 20.12.1990 г.
9. Об информатике, картотеках и свободах : Закон Франции № 78–17 от 06.01.1978 г. // Journal officiel de la Republique Fracaise. – 7 janvier 1978 ; 25 janvier 1978.
10. О защите данных : Закон Великобритании от 12.07.1984 г.
11. О персональных данных : Федеральный закон от 27.07.2006 N 152-ФЗ (ред. от 23.12.2010) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zakonprost.ru/zakony/o-personalnyh-dannyh>.
12. Code of Fair Information Practice [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://itlaw.wikia.com/wiki/Fair_Information_Practice_Principles.
13. Конституция Швеции (Королевства Швеция) от 27 февраля 1974. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/konstitucija_shvecii.asp
14. Почепцов Г.Г. Інформаційна політика : Навч. посіб./ Г.Г., Почепцов., С.А. Чукут – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 663 с.

Анотація

Гайтан В. В. Місце інформаційних прав у системі прав людини. – Стаття.

З розвитком міжнародного законодавства все більш актуальним стає питання захисту прав людини у сфері інформації. Досвід зарубіжних країн показує, що інформаційні права набувають все більшого розповсюдження в системі поколінь прав людини. Для кращого розуміння сутності і значимості інформаційних прав необхідними є належне законодавче закріплення, створення нормативної бази, а також їх філософське осмислення.

Ключові слова: інформація, інформаційні права, інформаційні правовідносини, інформаційне законодавство, інформатизація, персональні дані, захист персональних даних.

Аннотация

Гайтан В. В. Место информационных прав в системе прав человека. – Статья.

С развитием международного законодательства все более актуальным становится вопрос защиты прав человека в сфере информации. Опыт зарубежных стран показывает, что информационные права

приобретают все большее распространение в системе поколений прав человека. Для лучшего понимания сущности, значимости информационных прав необходимым является надлежащее законодательное закрепление, создание нормативной базы, а также их философское осмысление.

Ключевые слова: информация, информационные права, информационные правоотношения, информационное законодательство, информатизация, персональные данные, защита персональных данных.

Summary

Gaitan. V. V. The Place of informational rights in the system of Human Rights. – Article.

With the development of international law increasingly urgent question of human rights in information. Experience abroad shows that information rights are becoming a larger distribution system of generations of human rights. To better understand the nature and importance of information rights necessary due legal assignment, the necessary legislation, and their philosophical reflection.

Key words: information, information rights, information legislation, informatization, information legal relationship, personal data, personal data protection.

УДК 342.726-055.2 (480)

О. В. Гриценко-Веселовська

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ФІНЛЯНДІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність роботи. На початку ХХІ ст. загострюється проблема гендерної рівності. Сьогодні зростає коло країн, які запроваджують спеціальні заходи, щоб забезпечити рівність між жінками і чоловіками у всіх сферах суспільного і політичного життя, тому що рівні права і можливості всіх членів суспільства є найважливішою передумовою формування демократичної і правової держави.

Першою країною в Європі, яка затвердила принцип гендерної рівності на законодавчому рівні, стала Фінляндія. На сьогоднішній день ця країна є однією з найрозвинутіших і демократичних держав у світі, де всі члени суспільства мають однакові права та обов'язки у всіх сферах життя.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб розкрити сутність гендерної рівності у фінському суспільстві. Ми візьмемо Фінляндію як приклад скандинавської гендерної системи. Безумовно, між гендерними системами північних країн існують деякі відмінності, але їм, тим не менш, властиво багато схожих рис та структур.

Стан дослідження. Сьогодні багато вчених займаються дослідженнями стосовно гендерної рівності та місця жінок у політичному процесі. Ці проблемні питання перебувають у центрі уваги вітчизняних та російських вчених-юристів: Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Н. Аніщук, Т. Мельник, К. Левченко, Н. Степанова, М. Кириченко, Є. Кочкіна, О. Дашковская, И. Жеребкіна, В. Суковатая, Л. Кормич, Л. Смоляр, О. Кись та інших. Також треба відзначити, що зарубіжні автори теж приділяють багато уваги щодо розробки та вирішення цих проблемних питань. Серед них потрібно виділити J. Richard, J. Money, M. Auer, J. Vigo, J. Mille, S. Nanda, R. Tong та багато інших іноземних вчених. Щоправда, історико-правовий аспект гендерної проблематики недостатньо досліджений у вітчизняній юриспруденції, зокрема, у тому напрямку, що стосується висвітлення проблем розвитку політичних прав жінок у Скандинавських країнах.

Гендерна рівність у північних країнах тісно пов'язана з проектом здійснення скандинавської моделі держави загального добробуту (welfare state). У зв'язку з